

פרופ' זאב ברחיים מספר על עבודתו בוועד הלשון במחיצתו של ח"נ ביאליק

ריאיון עם ד"ר נתן אפרתי

שודר בכ"ח בתשרי התש"ן, 27 באוקטובר 1989

ז' ברחיים: זה לי כחמישים ושש שנים משתתף בעבודת המוסד העליון ללשון העברית, תחילה בהיותו ועד הלשון ואחריו האקדמיה ללשון. על פי המסורת הידועה בתולדותנו של הנהגת זוגות, שימשו בנשיאות ועד הלשון כל ימיו זוגות: ראשוניים, אליעזר בן יהודה ודוד ילין, ממיסדיו של המוסד, ואחרונים קלוזנר וטור סיני. בשנת תרצ"ד, בשנה שהחילתי בפעולתי בוועד הלשון, היו נשיאיו ילין וביאליק. מרכז פעולתו של ועד הלשון היה אז בתל אביב, מקום שבתו של ביאליק. הוא היה הרוח החיה והמחיה, הפועל והמפעיל אחרים.

אותם הימים היו ימי עלייה המונית מגרמניה. חלה פתאום התרחבות ניכרת בענפי המלאכות והתעשייה בפעילות הכלכלית בכלל, ולא פחות מכך: התרחבות בענפי המדעים. במוסדות להשכלה גבוהה – כלומר באוניברסיטה בירושלים ובטכניון בחיפה – נפתחה הוראה במקצועות חדשים. כל העוסקים במעשה ובעיון נזקקו קודם לכול למילים עבריות להביע בהן דברים שלא הובעו קודם לכן בעברית. ועד הלשון ראה עצמו נתבע לספק את צורכי הלשון הגואים. כדי להיענות לצורכי השעה החליטה נשיאות ועד הלשון לכונן מזכירות מיוחדת וכינתה אותה מדעית, נבדלת מן המזכירות הכללית וביקשה להפקיד בידי מי שאומנתו מדע הלשון את ארגון פעולתו הלשונית של הוועד והנהלתה. וכך הוטל עליי התפקיד.

שאלה: כיצד קרה שדווקא אתה קיבלת תפקיד זה?

ז' ברחיים: מבקש אתה לדעת כיצד זכיתי אני דווקא בתפקיד החדש הזה מזכיר מדעי, אומר לך: שמעתי אומרים היום שאי אפשר להשיג שום תפקיד הגון בלא פרוטקציה. כך אמרו גם לפני יובל שנים ויותר. כך הייתה הפרוטקציה שלי. סמוך לסיום לימודי האקדמיים בחוץ לארץ נזדמנתי לשיחות לשון עם אברונין שנודע לי שמו רק מפרסומו. השיחות היו ממושכות ורצופות חילוקי דעות, כי אברונין – חבר ועד הלשון ובקי הגדול בענייני הדקדוק היה מדקדק מחמיר מאוד. בתום אחת השיחות עימו הביאני אל בית רבניצקי ברחוב מזא"ה, ששם היה ביאליק נוהג לבוא בחצות היום ונענה לדורשיו הרבים. אין צריך לומר שבראותי את ביאליק פנים אל פנים נבוכתי מאוד. אמר אברונין בערך בזה הלשון: הלא אתם מבקשים מזכיר מדעי לוועד הלשון – הבאתי לכם. ביאליק, נשיא הוועד, כמובן תהה על קנקני וכעבור ימים מועטים נתבשרתי שנתמנתי מזכיר מדעי, וכך זכיתי להימצא במחיצתו של ביאליק. לדאבוני זמן קצר, כחצי שנה, שכן בתמוז תרצ"ד נפטר. עבודתי במחיצתו הייתה לי חוויה גדולה, מקור להתבוננות וללימוד דרכו של ביאליק להכריע בשאלות לשון הלכה למעשה. השקפתו על הלשון ועל היצירה בלשון נודעה לי מקודם ממאמריו בייחוד ממאמרו חבלי לשון.

שאלה: עד כמה היה ביאליק מעורב בוועד הלשון?

שואל אתה על מידת מעורבותו של ביאליק בפעולות ועד הלשון. מכוח תפקידי הייתי בא אליו כל אימת שהייתי צריך לעצתו ולדעתו בהכנת דיוני הוועדות למונחים או כדי לדעת מה עליי להשיב בשם ועד הלשון על שאלות שהגיעו אל המזכירות המדעית מן הציבור, והיו אלה לעיתים שאלות קשות להכרעה; וכמובן ראיתו בעת ישיבות הוועדות למונחים שהיה נוטל בהן חלק דומיננטי. זאת הייתה חוויה ממש לראות כיצד היה מבריק ודולה מזכרונו מילים-פנינים מים המקורות הקדומים – מקרא, תלמוד, מדרש, פיוט ושירת ימי הביניים – ויוצק בהן משמעים חדשים כהגדרתו שלו עצמו: יוצק מתכת חדשה בנרתיק שנתרוקן.

על דרכו של ביאליק בחידושי לשון ייחדתי מאמר ועתה הוספתי עליו משהו בספרי שבדפוס. אי אפשר למצות נושא זה בשידור קצר כמו זה. אציין אך שלושה פרטים:

ראשית הוא היה מקפיד בשמירת סייגי הדקדוק קלים כחמורים, והדקדוק ביסודו מקראי. אבל ותרן היה בשאלת מילים מן הלעז, מילים הקרויות בין-לאומיות. כך למשל ביטל את ההצעה שעלתה בשעתה לקרוא לאוניברסיטה 'מכללה'. המוכיחים את האקדמיה ללשון ואומרים לה שבחרה לעצמה להתכנות בשם לועזי דווקא, ראוי להם שידעו כי בהודעת ועד הלשון לציבור בחתימת ילין וביאליק בשנת תר"ץ, הודעה שפורסמה בכתב העת הספרותי מאזניים, נאמר כי ועד הלשון פועל למען כינון **אקדמיה ללשון**, אשר ועד הלשון ישמש גרעין ליצירתה.

שנית הוא היה מעדיף לחדש מלים בדפוסי המשקלים ולמעט חידושים על ידי תוספת סיומות, בייחוד לא נראתה לו התוספת יָה, כמו סנדלריה, נגריה. הוא טבע את המונח מַגְרָה מן נג"ר כמו מתנה מן נת"ן (במקום נגרייה), מילה השוכנת היום כבוד במילונים בלבד. ועובדה היא, הנראית כבדיחה, שאחד האנשים שקיבל מביאליק את העצה לקרוא לנגרייה שפתח מַגְרָה, כתב בשלט מתוך איבהבנה: מגרה (שם פרטי) ומתחתיו נגרייה רהיטים או כיוצא בזה.

שלישית גדולה הייתה מעורבותו בעצם מבנה המוסד. דוק ותמצא כי בימי נשיאותו רבו הסופרים בקרב חברי ועד הלשון; סופרים שמקודם התנגדו לחידוש מילים הוא קירבם לוועד הלשון ואף רתם אותם לעבודה בוועדות. מן הסופרים אזכיר את אחד העם, עגנון, דוד שמעוני, ברקוביץ, דרויאנוב. מצד אחר נבחרו אז לוועד הלשון גם ידענים ובקיאים בלשון שלא היו לא מלומדים ולא סופרים מובהקים, ובכך נפרץ הסייג האידיאלי של כ"ג חברים במוסד העליון ללשון.